

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

III. füzet.

Petőfi halálának emlékezete.

(Kolozvárt a márcz. 15-iki ünnepen elmondott beszéd a költő halálának 59-ik éve alkalmából.)

Midőn márcz. 15-ikének és ezzel együtt a márcziusi eszmék diadalának ünnepét üljük, két rendkívüli, mondhatnók titáni férfiú szelleme kell, hogy körülünk lebegjen és hogy az emlékezet s a szív nekik hozza áldozása legszebb gyümölesait.

Egyik Kossuth. Ő, ki mint az egykorú *Pesti Hirlap* mondja, fölemelte hatalmas szavát a kellő pillanatban, midőn „híres böleséggel támogatott trónusok dőltek össze s népek nyerték vissza szabadságaikat“; ő, ki márcz. 3-án „betekintve az élet könyvébe, hol az események fatumszerű logikája revelatioit hirdeti“, hatalmas kézzel félretaszította nemzetünk útjából Sisyphus követ, melyhez legjobbjaink vérverítéke és kínos sohajtások fojtó gőze tapadt; ő, ki a szabadság eszméjéből merített hatalmával nemzetünk erejét a nagyszerű időkhöz méltó nagyszerű elhatározásra lelkesítve, megfűtta azt a jerikói harsonát, melynek hangjára porba omlottak a várfalak, melyeket háromszázados önkényuralmi elv emelt nemzetünk és a XIX. század eszméi közé; ő, ki ez eszmék megvédésére s a nemzetszabadság útjainak vérrel öntözésére a végletekig birta fokozni a nemzet lelkesedését és harczi erejét; ő, ki nemzeti szabadságunk eszméit egy lángész diadalmas ékesszólásával tartotta életben a száműzetés évei alatt, a minek lelkesedéstől áthatott tanúja volt Italia, a nagy Anglia és Amerika; ő, ki mint ez eszmék reliquiariuma, megőrizte őket haláláig és a síron túl is magával vitte őket a halhatatlanság örök fényességébe.

A másik Petőfi, a költő. Ő, a ki forró szívének egész szenvedélyes ujongásával üdvözölte a szabadság fölkelő napját, márcz. 15-ikét, midőn diadalmas elragadtatás közt ő volt annak az ifjúságnak vezére, mely kivívta a sajtószabadságot; ő ki elkészülve a

legvégsőkre is, elkiáltotta a jelszót, mely örök időkgig a nemzet ébresztő szózata fog maradni:

Talpra magyar, hí a haza!

ő, ki eljegyezte magát a szabadság istenasszonyával a halál oltára előtt s e szerelmét, e hűségét, ez odaadását vérével pecsételve meg, a szabadság himnusával ajkán leomlott a szívének vérével festett haza földére, a szabadság zászlajára, hogy az e világon elbukott eszmét képviselje a másvilágon, a mennyei láthatáron.

Valóban a költő egész életével úgy jelenik meg előttünk, mint végtelen érzelmeinek és nagy eszméinek előre kijelölt, az isteni végzet által elhívott vértanúja, szemében halhatatlan tűzzel és borongó mélasággal, homlokán az átszellemülés fényességével, lelkében villámló eszméivel s a neophyta elszántságával és rajongásával, képzeletében magasztos képekkel és egy próféta jóslataival, ajkán lángszavakkal, a szerelem és szabadság ragyogó, búbájós dalaival, harsány himnusaival és felhangolva állandóan oly végletekre, mint a mily végtelenségre terjednek ki lelkének szárnyai, agyának és szívének eszméi és érzelmei.

Pár évvel ezelőtt hónapokat töltöttem az alföldön, mely fölött a költő lelke, a mig földi hüvelyét hordozta, mint szülőfölsde felett, sasként vagy fehér galambként szárnyalt át s nem kétlem, hogy szelleme most is ott lebeg az alföld felett szálló szellőben, a lángoló nyári nap égető tüzében, mint valami forró szerelmi nyilatkozatban, az ősz borongós ködében, mely mystikus fátyolával leborúl a pusztára és sejtelmes árnyakká változtatja a valóságot; de bizonyára ott lebeg és tündérképekben szemléli a lengő délibáiban az alföld egyszerű, de fönséges képeit, melyekben ma is benne lakik az ő független, szabad és forró lelke.

Én is álltam nem egyszer a rengeteg rónán, mely míg a határtalan messzeségbe nyúlik, a szívet a végtelenség sejtelmével tölti el. Fejem fölött függött az izzó nap, köröskörül a mind messzebb tűnő láthatár, melyre szelíden ráhajol az ég boltja, mint a szerető anya alvó gyermeke bölcsőjére, miközben a méla esendet nem zavarta egyetlen mozgás, egyetlen hangrezzenés. Ily vidék a léleknek olthatatlan vágyat ad, hogy kikeljen a testből s a képzelet szárnyain a végtelen messzeség és magasság felé emelkedjék; hogy

pillanat alatt óriási tért öleljen föl, mintha valamely csillagból nézné a földet, hogy a világon átröpüljön, látókörét kitágítva ismeretlen világrészekre és szárnyain magával hozza a magasság látományait, a fölöttünk lebegő fényesség ragyogványait, a messzeség tündérvilágának képzelet-játszódtató képeit.

De ily vidék épe: oly alkalmas az érzelmek és eszmék végtelenségét is felébreszteni a szívben, melynek itt mintegy benszületett vágya támad érezni mindent, végtelen örömet és fájdalmat egyaránt; elmerülni az érzelmek magasságába és mélyébe; szükségét érezni a nagy, merész gondolatoknak, melyek elfeledtetik a földet s a mindennapiságból a magasságba ragadnak, mint a hogy a nyitott ablakon kiszabadúlt madár az ég felé emelkedik.

Végig mérvén tekintetemmel az alföld végtelenségét, izzó napjának ragyogását és forróságát: megérteni véltem legnagyobb költőjének szellemét. A természet az ő lelkét és szívét hazája képére alkotta s a végtelen iránti vágy és képesség csodás adományait ruházta rá eszmékben és érzelmekben; a végtelenséget mintegy kezügyébe adta, mert ilyenek alkotta szellemét, kitágítván mintegy oly korlátlaná, mint maga a pusza.

Megadta neki, hogy lelkének szárnyai fönny birjanak csattogni a magasban:

Honnét a föld olyan parányinak
Látszik, mint a megégett
Papir hamván a szikra.

Megadta, hogy képzelete nemesak a föld síkjain és hegyein, erdei és virágai közt tud járni, hanem:

Mint buvár süllyed a mélységek mélyére,
A legmélyebb tenger, a szív fenekére.

Vagy ha kell:

Felszáll s a légben, mint pacsirta énekel.

És ha biztatja, hogy szálljon még följebb, rendre megkergeti vele a sasokat, melyek mind elfáradnak, de nem képzeletének szárnyai; sőt

Egy útat kezd a legmagasabb felhővel,
És a felhőknek sem társa ő sokáig,
Egyenest fölfelé tör az ég boltjáig,

És ha ekkor épen napfogyatkozás van:
 Ez elsötétedett nap mellett elsuhan,
 Elsuhan mellette, egyet pillant rája,
 S megkerül a napnak elveszett pompája.
 És az én képzetem még ekkor sem pihen,
 Hanem a legfelső csillagzaton terem,
 S ott, hol már megszűnik az isten világa,
 Új világot alkot mindenhatósága.

Megadta neki a képességet, hogy tüzes és szenvedélyes érzelmeiben birjon érezni, mint senki más, legyen ez akár az öröm ujongása, a fájdalom kétségbeesése, a szerelem világot átrezgő szenvedélye, a szabadság gyújtó lángja; akár a lélek esöndes elandalodása, a szív méla álmodozása, vagy egy sejtelmes hangulat, mely oly finom, mint a virágillat. Így szól:

Isten, alkotál-e
 Több ily szívet is már,
 Mint az én szívem?
 Volt-e másban is már
 Ily sokféle és ily
 Forró érzelem?

Ez a szív a nemesebb barátság tanyája, elhagyott szüleinek lágy párnája; kert, melyben a szerelmi illatok virágai nyílnak; bánya, mely a szabadság számára kardvasat terem.

És mi szép, mi jó van
 E kerek világban,
 Melyet nem ölel,
 Melyhez imádása
 Nem hajolna le, vagy
 Nem röpülne fel? . . .

E szív épen oly forró, mint az alföld nyárközépi tüzes napja, mely ragyogva ömlik el a puszta végtelenségén, mely a sírban is melegíteni fog. „Elöttem — így szól — minden ember annyit ér, a milyen értékű a szíve. Előbb megtudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer rosszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Lángoló szív, lángoló szív! vagy a fagyos sír! . . . Oh, istenem, ha az én meleg, forró szívem egykor kihűlne . . . de nem, ez nem lehet. Az én szívemet még a halál sem hűti meg. Temessetek el éjszaken s ültessetek sírom mellé

narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, melyben fekünni fog“.

Ilyen volt az a szív, mely megbirta úgy az öröm, a boldogság mímora, az elragadtatás különböző fokú ittasságát; valamint a szenvedni tudás gyászos tulajdonát. Ha búsul, keble oroszlánbarlang, szíve benne bárány, melyet éhes oroszlánok szagatnak szét, isszák vérét, rágják csontjait és szíjják velőjét. Ha ő örül, keble édeni kert, szíve benne rózsza:

Napsugarakkal,
Tarka lepékkel
Játszik e rózsza,
S zeng körülötte
A csalogány.
És jön egy angyal,
És leszakítja e rózsát,
S illeti csókkal,
S keblire tűzi
S véle az égbe röpül!

Ha elmerengő lelke gondolatok nélkül száll végig a hazán, ilyenkor dalai „holdsugári ábrándos lelkének“; ha a könnyelműség vídám palástját ölti fel, dalai „pillangói könnyelmű lelkének“; ha a szerelem édes érzése költözik lelkébe, dalai „vadrózsái szerelmes lelkének“; ha bor közt mulat s lelkét tarka jókedv szállja meg, dalai „szívárványi mámoros lelkének“; ha arra gondol, hogy nemzetek csüggenek rabbilinesen, mély bú szállja meg és dalai ilyenkor „fellegei bánatos lelkének“; de ha elgondolja, hogy a szolgaság népe ezt eltűri, harag ég szívében s dalai, mik ilyenkor teremnek, „villámlási haragos lelkének“. Tud dalolni a bokrok alatt, elvonulva, mint a csalogány és mennydörögve, mint az égi háború az ég és föld között; lelkéből pillangók és sasok szállanak ki. Dala tud zengeni ragyogóan és sötéten, szomorúan és vígan; ma lágyan suttogó szelíd szellő, mely csókot lehel a bimbók ajakára, mosolyogva csendes álomba ringatja a mezők fűszálait s tenyerére veszi a lankadtan haza repülő méhet; holnap süvöltő, vad fuvalom, zúgó vihar, mely szilaj haraggal száguld földön, tengeren s haragjában ősi tölgyeket szakít.

Valóban e költés teremtő ereje a szenvedélyekig az érzelmek minden fokán hullámzó, zajgó érzés, izgatott képzelet, mely a leg-

magasabb lelkesedésig bir fokozódni, természetes fogékonyság a legnagyobb érzelmek és legfölségesebb eszmék iránt, kapcsolatban mindig a legtisztább és legnemesebb erkölcsi érzellemmel és azzal a férfias komolysággal, hogy bármit leír, az nem a képzelet játéka, nem a nyelv csillogása, a gyakorlat mesterkedése; hanem a szív kiömlése, a telt lélek vallomása; mondhatnók égi sugallat, mely egy nagy szíven keresztül szól hozzánk, egy tiszta sugár a lélek mélyéből, vagy a mint ő legjobban mondja: lelkének egy darabja.

Minő hatalommal kell megszólalni egy ily forró szív sugalmazásában, ha az egész lelkesedéssel felölel valamely és épen oly eszmét, mint a szabadság! De minő hatalommal kell megszólalnia még akkor, midőn a szabadság több százados küzdelem után is még mindig csak egy nagy nemzeti epekedés, nyögve a kényuralom békójában; holott a szabadság magában véve is mindenkor oly végtelen, oly szent, oly fenséges, mint az istenség eszméje.

Petőfi pedig egyenesen a szabadság eszméjével szívében született. Nála ez nem eltanúlt, hanem veleszületett eszme volt. Midőn értelme megnyílik, legelőször magát igyekszik szabaddá és függetlenné tenni. Alig serdülő, már 15 éves korában le akarja rázni az első nyugöt, az iskolát; mert már akkor „világ-fölgyűjtő szenvedélyel“ imádta a szabadságot. Ekkor nem sikerült; de megesküdt, hogy életének egy főcélja lesz s ez: a zsarnokság ellen küzdeni. Egy év múlva tervét végrehajtja s letörve békóit, 17-ik életévétől fogva egyéni szabadságán többé semmi korlátot tartósabban nem tűrt. Mindig lelkesedés tölti el mindannyiszor utóbb is, ha a rendes foglalkozás lánczaitól szabadúlhat. Hogy irigyli a madarat szabad szárnyalásáért s szereti a vándor felleget, mert lelkének rokona! Minő örömsikoltás tör ki kebléből, midőn szerkesztői foglalkozásától szabadúlva, börtönének ajtaja megnyílik! Minő lelkesedéssel üdvözli a rónát, ha oda szabadúlhat, s mily tisztelettel éneкли meg a pusztá szabad fiát, ki szolgaságot, megalázkodást nem ismer! Ott szeretne élni ő is, kinn a pusztán, mint Arábiában a szabad beduin; mert a pusztá a szabadság képe s a szabadság lelkének istensége. És nemcsak ő maga, hanem szíve, költészete is szabad idegen minták követésének szolgaságától. Költése szintén sas, mely, a hol senki sem járt, arra indúl fennen, szabadon. Olyan, mint képzelete, nem a por magzatja, hanem bebarangolja az egész világot s megbirja a

mennydörgés hangját; de el tud andalodni egy virág mellett és sutogni, mint a nyár-esti szellő. Felveszi magába az egész természet zenéjét, a patak halk moraját, a folyó habjainak csilingelését, mialatt esendes mélasággal visszatükrözik az ég csillagait, vagy midőn a hegyi ár szűk völgyön, sziklák közt rohan le károgó hollók tanyái közt s a vihar ordít és tombol; és e sokféle hangokat fenséges dallamokban fejezi ki épúgy, mint a mindenség harmoniájának kardalát. Vagy ha az elragadó szél képzelete százrétű vitorlájába belefű, szétszakad a horgony, fut gályája, elmarad a part s ringatja habkarján a látkör nélküli tenger; és míg az orkán zúg, s a felhők dörögenek, „ő a lant idegébe kap s vad tűzzel zengi el ajka harsány himnusodat, százszer szent égi szabadság“.

Az ily lánglélek nemesak saját szabadságát kívánja; hanem mindenkiét, a hazáét, az egész emberiségét. A szabadság az istentől az emberi szívbe írt örök jog és törhetetlen törvény, melynek számára a költő szívének mélyén örök oltárt emelt. A szabadság a legfőbb jó s mint ilyen, a legfőbb igazság. Ezt az emberi öntudat az isten igéjével versenyző szózat nyelven hirdeti; lángbetűikkel van beírva az emberi nem történetébe s legnemesebb intézményeibe. Ott van közel mellettünk, alattunk, felettünk, bennünk s fátyol nélkül látjuk szemtől szembe.

Minek szentelhetné magát inkább e nagy szív, mint ennek az örök eszmének, mely száz év óta, mint a magasságból mennydörgések közt újból leröpített villanyos áram, végig cikázik Európa, Amerika népeinek szívéen és végig áramlik Európa forradalmain? A szabadság eszméje s az, hogy ennek nevében tegyen valami rendkívülit, hozzon valami halhatatlan érdemű áldozatot az egész emberiség javáért: nem hagyja első ifjúságától fogva nyugodni az örökre ifjú költőt. E gondolat és fenséges elhatározás magasztos énekeket sugall neki, ez eszme a vértanúk mámorító extasisába ringatja a lélek heves hullámzásai közt tartja őt s kész saját kezével elkészíteni a keresztfát, a melyre fölfeszítetik. Ez eszméért vértanúi halálban veszni el, szebb neki mint az élet, a maga boldogító kéjmámoraival; nagyobb mint a szerelem legörökebb, legboldogítóbb érzelve; ezért elbirná hagyni a forrón szeretett és viszont szerelemtől égő nőt menyegzője napján, s felizgatott képzelettel tudna a esataterre rohanni és meghalni a szabadság szent zászlaja alatt.

Ez a száműzött istenasszony, a szabadság az, kinek eljegyezte életét ezer szent fogadalommal és égő szerelmi vallomásokkal; ez foglalja el nappalait a magános órák eszmélkedésre bíró percein, ez álmainak visszatérő tárgya, sóvárgva a pillanatot, midőn fogadalma jeléül felajánlhatja neki a vérpadon lehullott fejét vagy a esatatéren szívéből kiomlóvérét. Az eszme iránti e földöntúli hévvel való lán-golás és szenvedély volt életének végzete és költészetének legnagyobb dicsősége. Ennek nevében fejezte ki a esatatérré szárguló képzeletével azt az ő nevével kapcsolatban örökre az ajkakon maradó óhajtást:

Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megunva síkra lép,
 Pirosló arczczal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világ szabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velök megütközik:
 Ott essem el én,
 A harez mezején,
 Ott folyjon az ifjúi vér ki szívéből.

A teremtő akarata mintegy így szól hozzá: Merész, hatalmas ifjú, megadtam neked az ész nagyságát, a szív forróságát, az eszmék lángolását; de ezek díjában nagy feladatot rovlak rád. Napjaid nem az örömei, útd szenvedések közt fog vezetni, egy zászlót fogsz kezvedbe, melyen ragyogó betűkkel ugyanaz lesz felírva, mit lángoló karbunkulus-betűkkel szíveden hordassz: HAZA ÉS SZABAD-SÁG. Sorsod a kínos dicsőség, melyet nem fogsz élvezni soha. Lelkoddal felöleled az egész emberiséget, szeretni fogsz barátot, nőt, népet, nemzetet, hazát, szabadságot, mindegyikért készen a vérkereszttségig; emelni fogsz mindenkinek emléket, erősebbet mint Egyiptom pyramisai, melyek mellett bókolván haladnak el a századok; de díját ne várd. Díjad lesz a tiszta öntudat, a hit eszméid fenségében, érzelmeid őszinteségében, lelkesedésed magasztos önzetlenségében s abban a gyönyörtadó végzettedben, hogy dicsőíthetted hazádat, hogy az utód a te költeményeideiből tanulja a hazaszeretetet, a te halálad martyrumságában lássa maga előtt az örökké való példát s valahányszor nevedet említi, mindannyiszor ünnepet érezzen szívében, mert ha rólad van szó: akkor minden íge az áhítaté.

Az isteni sugallat egyszersmind senkit sem tett saját korában inkább jóssá, mint őt. Érezte a nagy napok közeledtét, hogy „születni fognak nagyszerű napok, élet-halálnak vészes napjai“; folyvást véres napokról álmodik és zajongó lélekkel várja a csatajelt, „csak szólna már, csak szólna már a harezok harsány trombitája“; lelke villámokat szór türelmetlenségében, hogy a szolgaság népe mire vár, mért nem kél fel, hogy lánczát letépje? A szabadság az egyetlen szentség, örültek voltak mindazok, kik más egyébert haltak és béke kell ugyan a világnak, de ezt csupán a szabadság felszentelt kezéből szabad elfogadnunk; addig míg ez kivíva nincs, fegyvert a kézbe, ha a háború az ítélet napjáig tartana is. És mire félni, mire habozni? Az emberiség történelme vérfolyam, mely a hajdan ködbevesző szikláiból ered, szakadatlanul foly le korunkig s végre vértengerbe fog szakadni. Rettenetes napokat lát közelíteni, minőket nem látott eddig a világ; a sötét, mély titkú jövődjő fátyolán a sejtés tündéri lánglobbanásinál átpillant s a mit ott lát, borzad és iszonyodik tőle; de egyszersmind szilaj öröm fogja el:

.....A háború istene újra
 Fölveszi páuczélát s kardját markába szorítván.
 Lóra ül és végig száguld a messze világon,
 És a népeket, eldöntő viadalra, kihíja.
 Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:
 A jók s a gonoszok. Mely eddig veszte örökké,
 Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma
 Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet,
 Melyet ígért isten, próféták ajkai által,
 Ez lesz az ítélet, s ez után kezdődik az élet,
 Az örök üdvesség; s érette a mennybe röplünk
 Nem lesz szükség, mert a menny fog a földre leszállni.

És senki sem tudta jobban, mint ez a táltos, ki mintha az ő magyarok szentelt ligeteiből került volna századunkba kezében lanttal és karddal, szemében tűzzel, szívében lánggal, feje körül az égi fénynyel, lelkében a végtelenséggel, elhatározásában a vértanúság ihletével: hogy az ember nem léphet az örökkévalóság és végtelenség határára csak a halál karján. A hol a végtelenség határa megnyílik, ott végződik az élet s kezdődik a halál. Midőn tehát eljegyezte magát a szabadság fenséges istenasszonyával; midőn lelkét az örökkévalóság felé terjesztette ki, tudta, hogy egyszersmind meg kell hal-

nia, meg kell halnia egy szent eszméért, a század, az emberiség szent eszméjéért, a magyar nemzet isteni jogáért.

Halljátok a költőt, ki tehát esdekel az istenhez 1848 elején :

Oh magyarok istene, add jelit,
Ha a kenyértörés elközelít,
Hogy az égben uralkodol még te
A magad s néped dicsőségére.

Halljátok a költőt, ki, midőn az epedett, számkivetett szabadság, szenvedéseinek emlékeitől halvány arezával megjelent, rögtön zászlaja alá áll, kész harcolni halálig, a győzelemig s megint ezerszer újítva meg fogadását a halálra, lelkesülten üdvözli a megjósolt nagy évet :

Megjött az idő,
Mit láta prófétai lelkem előre.

*

Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csillag,
Te a népek hajnalsillaga! . . .
Megvirradt, fölébredt a föld, fut
A hajnaltól a nagy éjszaka.

Nagy idők. Beteljesült az Irás
Jóslatja: egy nyáj, egy akol.
Egy vallás van a földön: szabadság!
A ki mást vall, rettentőn lakol.
Régi szentek
Mind elestek,
Földult szobraik kövéből
Új dicső szentegyház épül,
A kék eget vesszük boltozatnak,
S oltárlámpa léssen benne a nap.

Nézzétek Petőfit, a halhatatlan halni indulót, a hősköltészet vitézét, ki elébe ragyogó utat vont a dicsőség, kinek szívében szilaj lelkesedés foly, mint tűzár, a ki nem fukarkodik sem életével, sem vérével. Minden úgy történt, a mint sóvárogta, a mint fogadta, a mint jós ihletével megjövendőlte. A esatatéren esett el a szabadságért vívott elkeseredett küzdelemben, véráztatott mezőn, holtteste vitéz honfiak letiprott holtteste közé rogyott és ismeretlenül került a nagy közös sírba Erdélynek történelmi emlékekkel teliszort földében.

*

Szerelmem Erdély! Te őrzöd véráldozatokkal megszentelt kebledben a költőből azt, a mi a földé volt. Te, a kit szerelmével senki sem ölelhetett volna inkább át, mint ő; a ki kétségbeesetten és szenvedélyes haraggal átkozta a visszavonást, mely az egységes hazát kettészakította s a ki a vihart túlkiáltó szózattal harsogta el szíve fájalmát:

Az forra bennem, az fájt én nekem,
 Hogy egy nemzetnek két országa van, hogy
 E két országos nemzet a magyar!
 Ez tette lelke pusztává, a bánat
 Pusztájává, hol egy tigris lakik:
 A vérszemű, a lángszemű harag
 Oh e vadállat hányszor verte el
 Magányos éjim esőndét, a midőn
 Besüvöltötte puszta lelkemet.

És ő volt, a ki a boldogsághoz ritkán szokott szív ittasságával üdvözölte az uniót, a két ország ölelkezését:

Ki eddig a porban hevertél,
 Légy üdvözölve keblünkön, Erdély!
 Oh nemzetemnek drága szép testvére,
 Simulj, simulj testvéred keblére,
 A melyben a szív most oly édesen ver...
 Légy üdvözölve százszor, százezerszer!

 S te, lelkem, szállj a Királyhágón által
 Érzelmeimnek tündérvilágával,
 És szord el ott e kincseket.

És őrizd meg, Erdély, híven emlékezetedben, hogy a költő azért jött béreceid közé harcolni, mert az volt meggyőződése, hogy a szabadság ügyét itt védik igazán; hazánk lobogóját, „a földi szívérványt“, itt lobogtatják valódi lelkesedéssel. És őrizd meg emlékezetedben, hogy midőn ide jött meghalni, itt vezette őt útja a mulandó életből az örök életbe, a halálból a halhatatlanságba, itt tetőzte be életének művét, e templomot, melybe azóta beköltözött „a hír, a feledés örök királya“. És tudd meg Erdély, hogy földed, a költő hamvainak reliquiariuma, azóta szentebb lett; mert azon a helyen fényoszlop árad ki földedből s a hazaszeretet egyik legfőbbesége oltára emelkedik.

Íme, a mire a költő szent rajongásában sovárgott, a mit a hazafi egy főséges önfeláldozás önmegtagadásával a legnagyobb tettnek hirdetett, a mit az emberiség e jóltevője főséges szükségnek tanított, a mit egy, a költő lelkében lakó mysteriozus ihlet előre nemcsak sejtett, hanem a részletek bámulatos világosságával megjövendölt: mindaz beteljesedett. De nem, nemcsak az — több annál. Az a esoda ember, a ki volt életében, maradt, sőt még inkább lett halála után. Tompa szép szavai szerint: „a ki ha csak felényi tehetséggel bír is: megérdemli egész hírét, dicsőségét, melynek páratlanná s regényszerűvé tételébe maga a sors is oly rendkívülileg folyt be. Fel- és letűnése, mint Ilyésnek mystikus s mintegy elevenen égbe vitetése mind bámulatra méltó, quasi divus . . . Szellemét esudalom, dicsőségét szeretném, végét irigylem, azt a véget, melyet az ifjú, a költő s a honfi a nagy idők s izzó élet heves izgalmaiban az eszme nemes rajongásával, a csata öntudatlanul részegítő, fájdalomtalanul ölő rohamában ért“.

Úgy van, nincs kétség felőle, hogy lelke a dicsőség lángszekerén a mennybe szállt, vagy a mint a költő Zrinyi, szigetvári nagy vértanú óséről mondja, hogy midőn lelkét kilehelte, tizenkét angyal fogta fel s emelte szárnyain Isten trónja elé, hol az örök fényesség koronája várta már: így vitték fel az ég angyalai a költő-martyr lelkét is, mely az idők végtelenségéig képviseli hazánk és nemzetünk ügyét az örökkévalóságban, az Isten környezetében.

DR. FERENCZI ZOLTÁN.